

Prof. Dr.
Bayram AKÇAMuğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
abayram@mu.edu.tr

Corresponding Author

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7396-3498>Doç. Dr.
Seher AKÇAMuğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
seherakca@mu.edu.trORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4987-8087>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 09/05/2022 17/05/2022

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1114309>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Osmanlı Devleti Son Dönemi Mutasarrıflarından Serficeli Hilmi Bey

Hilmi Bey Of Serfice, one of the Last Mutasarrifate of the Ottoman State

Öz

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yani 1872 yılında Manastır Vilayetinin Serfiçe Sancağında dünyaya gelen Hilmi Bey İlk ve orta öğrenimini Serfiçe'de Lise ve Yüksek Öğrenimini de Mekteb-i Mülkiye'de tamamladıktan sonra Yanya İdadisinde devlet hizmetine başladı. 1895 yılında başladığı Kaymakamlık stajını bitirdikten sonra sırasıyla Soma, Havsa, Foçateyn, Karaburun, Karaköse, Margılıç, Delvine ve Leskovik'te görev yaptı. Son görev yaptığı yerde yani 1909 yılında Mutasarrıflığa terfi eden Hilmi Bey sırasıyla Menteşe, Preveze, Ergiri, Maraş, Muş, Gümüşhane, Siirt, Genç ve II. defa Menteşe Sancaklarında idarecilik yaptı. Siirt ve Genç Mutasarrıfı iken Osmanlı Devleti Ermeni isyanları nedeniyle 1915 yılında Ermeni Tehciri Kanununu çıkardı. Bu kanunun çerçevesinde Siirt ve Genç'teki Ermenilerin Musul'a güvenli ve sağlıklı bir şekilde gönderilmesi için Hilmi Bey büyük çaba sarf etti. İkinci defa Menteşe Mutasarrıfı iken 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi. Bu işgalin protesto edilmesinde ve Menteşe'de Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın kurulmasında Hilmi Bey'in büyük emeği geçti. Bu görevde iken TBMM emrine girdi. Adana Fransız işgalinde iken Hilmi Bey Adana Vali Vekilliğine atanarak şehrin savunması için büyük çaba serf etti. Cumhuriyetin ilanından sonra Serfiçeli Hilmi Bey Atatürk'ün isteği ile Elazığ, Sivas ve Trabzon Valilikleri yaptı ve 1931 yılında da yaş haddinden emekli oldu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Hilmi Bey, Kaymakam, Mutasarrıf, Vali

ATIF: AKÇA Bayram, AKÇA Seher,, "Avrupa'da Bir İlhanlı Elçisi: Rabban Bar Sauma Marko Polo'nun izinde Doğu'dan Batı'ya Seyahat", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/1 (Mart 2022), s. (480-489)

CITE: AKÇA Bayram, AKÇA Seher,, "An Ilkhanate Ambassador in Europe: Rabban Bar Sawma A Journey from East to West in the Footsteps of Marco Polo", *Journal of History and Future*, 8/1 (March 2022), pp. (480-489)

Screenedturnitin

Abstract

Hilmi Bey, who was born in the Serfice Sanjak of the Manastır Province during the last period of the Ottoman Empire, in 1872, started his state service in Yanya High School after completing his primary and secondary education in Serfice, and his High School and Higher Education in Mekteb-i Mülkiye. After completing his internship of the District Governorship, which he started in 1895, he served in Soma, Havsa, Foçateyn, Karaburun, Karaköse, Margılıç, Delvine and Leskovik. Hilmi Bey, who was promoted to the governorship in 1909 in his last place of duty, served in Menteşe, Preveze, Ergiri, Maraş, Muş, Gümüşhane, Siirt, Genç and he was the manager of the Menteşe Sanjaks for the second time. While Hilmi Bey was in Siirt and Genç as a mutasarrifate, the Ottoman State enacted the Armenian Relocation Law in 1915 due to the Armenian rebellions. Within the framework of this law, Hilmi Bey made great efforts to send the Armenians from Siirt and Genç to Mosul in a safe and healthy manner. While he was the Menteşe Governor (mutasarrifate) for the second time, İzmir was occupied by the Greeks on 15 May 1919. Hilmi Bey made a great effort in protesting this occupation and establishing the Kuva-yı Milliye Organization in Menteşe. While in this position, Mutasarrifate Hilmi Bey attended the Nazilli Congress with the members of the Muğla Kuva-yı Milliye Organization. From here, he went to Sivas to Mustafa Kemal Pasha and entered the Grand National Assembly of Turkey. While Adana was under French occupation, Hilmi Bey was appointed as the Deputy Governor of Adana by the Great National Assembly of Turkey and gave great effort for the defense of the city. After the proclamation of the Republic, Serfiçeli Hilmi Bey served as the governors of Elazığ, Sivas and Trabzon at the request of Atatürk and retired due to the age limit in 1931.

Key words: Ottoman Empire, Hilmi Bey, District Governor, Mutasarrifate, Governor

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Balkanlar milliyetçilik akımının etkisi, Batılı Devletlerin kışkırtması ve kiliselerin teşvikiyle Sırp, Rum, Bulgar vb. azınlıkların en fazla isyan ettiği yerlerden biriydi. İşte böyle bir ortamda yani 1872 yılında Manastır Vilayetinin Serfiçe Sancağında doğan Mehmet Hilmi Bey'in babası dönemin Serfiçe Sancağı Bidayet Mahkemesi Azalarından İbrahim Bey idi. Mehmet Hilmi Bey, doğduğu şehre nispetle Serfiçeli Hilmi Bey olarak tanınmıştır. Serfice Rüştüyesinde orta, Mülkiye'nin idadi kısmında lise öğrenimini bitirdikten sonra Ağustos 1893 tarihinde Karib'ül-a'la derecesi ile Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den mezun oldu. 10 Ağustos 1894 tarihinde Hilmi Bey Yanya İdadisi hendese, cebir, kavanin muallimliklerine tayin edilerek devlet hizmetine başladı¹.

Daha sonra Dahiliye nezareti, İstatistik Kalemine geçti. Burada çalışırken 18 Mayıs 1895 tarihinde Serfiçe askerlik Şubesi'nden askerliğini tecil ettirdi².

13 Kasım 1895 tarihinde İşkodra Vilayeti Evrak Müdürlüğüne nakil edilerek kaymakamlık stajına başlayan Hilmi Bey Stajını tamamladıktan sonra sırasıyla 1 Ağustos 1896 tarihinde Soma, 13 Mart 1897 tarihinde Havsa (Edirne), 2 Kasım 1897 tarihinde Foçateyn (İzmir), 14 Ağustos

1 Ali Çankaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969, s.530.

2 B.O.A, MF.MKT.207/37.1.

1901 tarihinde Karaburun (İzmir), 13 Ekim 1902 tarihinde Karakilise (Karaköse), 9 Şubat 1904 tarihinde Margılıç, 23 Ekim 1907 tarihinde Delvine, 27 Temmuz 1908 tarihinde Leskovik Kazaları Kaymakamlıklarına atandı. Mehmet Hilmi Bey son görevini yaparken Mutasarrıflığa terfi etti. Bu bağlamda 14 Eylül 1909 tarihinde Menteşe (Muğla), 9 Kasım 1910 tarihinde Preveze, 21 Temmuz 1911 tarihinde Ergiri, 18 Temmuz 1912 tarihinde Maraş, 11 Haziran 1914 tarihinde Muş, 24 Eylül 1914 tarihinde Gümüşhane, 14 Mart 1915 tarihinde Siirt, 26 Eylül 1915 tarihinde Genç, 9 Nisan 1917 tarihinde ikinci defa Menteşe (Muğla), 23 Haziran 1920 tarihinde İçel (Mersin) Sancakları Mutasarrıflıklarını icra etti. Bu görevde iken TBMM Hükümeti emrine girdi. Bu tarihten sonra Hilmi Bey sırasıyla 1 Şubat 1921 tarihinde Adana, 27 Eylül 1922 tarihinde Diyarbakır, 5 Mayıs 1923 tarihinde Elazığ, 1 Mart 1925 tarihinde Sivas ve 26 Temmuz 1928 tarihinde Trabzon Valiliklerine terfi atandı. Bu görevde iken 9 Ağustos 1931 tarihinde yaş haddinden emekliye ayrıldı. Mehmet Hilmi Bey iyi derecede Fransızca ve Rumca bilmekte idi³.

Bu çalışmada Serfıçeli Hilmi Bey'in meslek hayatında önemli yere sahip olan üç görev yeri ele alındı.

I-1915 Ermeni Tehciri Döneminde Siirt ve Genç'teki Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı başladığı zaman Osmanlı Devleti birçok cephede savaşmak zorunda kaldı. Bu cephelerden birisi de Kafkas Cephesi idi. Bu cephede Enver Paşa 22 Aralık 1914 tarihinde Sarıkamış harekâtını başlattı. Ancak çeşitli nedenlerle Osmanlı ordusu bu cephede başarısız olunca Ruslar Van, Muş, Bingöl ve Bitlis bölgelerini işgal etti⁴.

Osmanlı Ordusunun Kafkas Cephesi'nde yenilmesi üzerine savaşın başından beri Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler içinde olduğu görüntüsü veren Ermeniler Doğu Anadolu Bölgesi'nde isyanlar çıkararak Müslüman-Türk halkına karşı katliamlara başladı⁵.

İşte Kafkas Cephesi yenilgisi sonrası Erzurum, Van, Muş, Bingöl ve Bitlis gibi yerlerde Ermeni olaylarının arttığı bir dönemde yani 14 Mart 1915 tarihinde Serfıçeli Hilmi Bey Gümüşhane Mutasarrıflığından Siirt Mutasarrıflığına tayin edildi. Serfıçeli Hilmi Bey Siirt'te göreve başladıktan hemen sonra bir taraftan ordunun acil ihtiyaçlarının karşılanması için çalıştı diğer taraftan da Ermeni komitecilerinin isyanlarını bastırmakla meşgul oldu⁶.

Osmanlı Devleti ise Ermeni ayaklanmalarına başlangıçta sessiz kaldı ama Ermeni ileri gelenlerini uyarmayı da ihmal etmedi. Ermeni isyanlarının tüm Anadolu'ya yayılması üzerine 24 Nisan 1915 tarihinde Osmanlı Hükümeti bir genelge yayınlamak; Ermeni komitelerini kapattı ve bunların idarecilerini tutukladı⁷.

24 Nisan 1915 tarihinde dönemin Osmanlı Hükümeti Ermenilerle ilgili yayınlanana genelgeden bir sonuç alamayınca 27 Mayıs 1915 tarihinde Ermeni Tehcir Kanunu'nu yayınladı. Bu kanun 1 Haziran 1915 tarihinde Takvim-i Vakayi'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Ayrıca dönemin

3 Çankaya, a.g.e.s, 530.

4 Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt. I, 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.111-143

5 *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Genelkurmay, ATASE Yayınları, Ankara, 1992, s.167-195.

6 Çankaya, a.g.e.s, 530.

7 Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s.277, Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s.56-78.

Osmanlı Hükümeti 30 Mayıs 1915 tarihinde Ermeni tehcirinin sağlıklı bir şekilde yapılması için 15 maddelik yeni bir genelge daha yayınladı⁸.

İşte bu dönemde yani 14 Mart 1915 tarihinde Serfceli Hilmi Bey Siirt Mutasarrıflığına tayin edildi. 12 Temmuz 1915 tarihinde ise Bitlis Valiliğinin gördüğü lüzum üzerine becayiş yoluyla Genç Mutasarrıfı Asaf Bey Siirt'e ve Siirt Mutasarrıfı Serfceli Hilmi Bey de Genç'e tayin edildi Serfceli Hilmi Bey önce Siirt Mutasarrıfı iken, sonra da Genç Mutasarrıfı iken bölgede isyana karışık tehcire tabi tutulan Ermenilerin güvenli ve sağlıklı bir şekilde Musul Bölgesine gönderilmesi için elinden geleni yaptı. Hatta bu dönemde bölgede görev yapan Mustafa Kemal Paşa ile de tanışarak bu dostluğunu Cumhuriyet döneminde de sürdürdü⁹.

II- Milli Mücadele Dönemi Mentеше'deki (Muğla) Faaliyetleri

9 Nisan 1917 tarihinde Serfceli Hilmi Bey ikinci defa Mentеше Mutasarrıflığına atandı. Mutasarrıf Serfceli Hilmi Bey Mentеше'de Mutasarrıflık görevine devam ederken 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi. Bu işgal olayı üzerine aynı günün akşamı Muğla'da, Muğla Belediye Başkanı Ragıp Bey'in Başkanlığında Dr. Cemil Şerif Bey (Baydur), Müftü Mehmet Zeki Efendi, Hacı Abbaszade Emin Efendi, Hacı Kadızade Sabri Efendi ve Dava Vekili Mehmet Cemal Efendi'den oluşan bir Miting Heyeti kuruldu. Bu heyet aynı gün İzmir'in işgalini protesto eden dört maddelik aşağıdaki protesto metnini hazırlayarak Mutasarrıf Serfceli Hilmi Bey'e sundu:

1-Muğla halkı adına İzmir'in işgalini protesto ederiz

2-İzmir'de Yunan işgaline karşı kurulmuş olan Redd-i İlhak Cemiyeti'ne destek vermek amacıyla Muğla'da da bir Müdafaya-yı Hukuk Cemiyeti kurmak isteriz.

3-Muğla'da kurulacak Müdafaya-yı Hukuk Cemiyeti hakkında Mutasarrıflık Makamı vasıtasıyla İstanbul Hükümetine bilgi verilmesini talep ediyoruz.

4-Muğla'da kurulacak Müdafaya-yı Hukuk Cemiyeti'ne mutasarrıflığın her türlü yardımı esirgemeyeceğini ümit ederiz.

Bu protesto metni üzerine Mutasarrıf Serfceli Hilmi Bey Miting Heyeti'ne şu konuşmayı yaptı:

"Muğla'nın kahraman evlatlarının istekleri Mutasarrıflık Makamının da istekleridir. Mutasarrıflık size muin ve zahirdir. Müsterih olun ve teşkilatımızı hemen yapın. İcap eder ise Allah'a kadar beraber yürüyeceğiz ve şikayetimizi birlikte yapmaktan geri durmayacağız"¹⁰.

15 Mayıs 1919 tarihi akşamı da Muğla Belediye Binası'nda Muğla'da Belediye Başkanı Ragıp Bey'in Başkanlığında toplanan 9 kişi Yunan işgaline karşı alınacak önlemleri görüştü.16 Mayıs 1919 tarihinde yeni katılımlarla 21 kişi olan bu grup tekrar bir araya gelerek gizli olarak Mentesheliler Müdafaya-yı Vatan Cemiyeti'ni kurdu.Bu cemiyet 19 Mayıs 1919 tarihinde ise direniş

8 Hikmet Özdemir, v.d, *Ermeniler: Sürgün ve Göç* (2004), Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara,s.53-67.

9 İ.DH. 1516/32, Varteks Yeghiayan, *Malta Belgeleri, İngiliz Dışişleri Bakanlığı "Türk Savaş Suçluları" Dosyası*, İstanbul,1991,s.104-105.

10 Bayram Akça, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2002,s.11.

örgütü olan Muğla Serdengeçtileri Müfrezesini kurdu¹¹.

22 Mayıs 1919 tarihinde ise Muğla'da İzmir'in Yunan işgaline uğramasını protesto eden Kocahan Mitingi düzenlendi. Bu mitingte Muğla'nın ileri gelenlerinden Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi, Dr. Cemil Şerif Bey ve Encümen Baş Mümeyyizi Zekai Bey Yunan işgallerini kınayan birer konuşma yaptı¹².

1 Haziran 1919 tarihinde Menteşeliler Müdafaya-yı Vatan Cemiyeti yeni bir toplantı yaparak Marmaris'te bulunan İtalyanlara bir heyet gönderilmesini kararlaştırdı ve sonra da gönderdi. 5 Haziran 1919 tarihinde bu heyet gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra Marmaris'ten Muğla'ya döndü. Bunun üzerine 5 Haziran 1919 tarihi akşamı Belediye Binası'nda Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey'in Başkanlığında durum değerlendirmesi yapmak üzere yeni bir kongre toplandı. Bu kongre 6 Haziran 1919 tarihinde kuruluşundan beri faaliyetlerini gizli yürüten Menteşeliler Müdafaya-yı vatan Cemiyeti'nin gizliliğini kaldırılmasına ve Menteşe Kuva-yı Milliye Komitesi'nin yeniden belirlenmesine karar verdi. Yeni seçilen Menteşe II. Kuva-yı Milliye Komitesi'nin ilk işi ise Çine'de bulunan 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey ile ilişki kurmak oldu¹³.

5 Haziran 1919 tarihinde Çine'de bulunan 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey Bakırköylü Teğmen Kadri Bey'i Kuva-yı Milliye Teşkilatı kurması için Muğla'ya gönderdi. Ancak Teğmen Kadri Bey Muğla'ya geldiği zaman Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey'in de desteği ile Muğla'da Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın kurulmuş olduğuna şahit oldu. Bunun üzerine Teğmen Kadri Bey 17 Haziran 1919 tarihinde Muğla'dan yanına aldığı milislerle Çine'ye geldi. 21 Haziran 1919 tarihinde de Çine'den Aydın'a geçen Teğmen Kadri Bey bu milislerle Yunana karşı Erbeyli Baskını'nı gerçekleştirdi¹⁴.

Diğer taraftan 2 Haziran 1919 tarihinde Çine'deki 57. Fırka Kumandanlığından Harbiye Nezaretine çekilen bir telgrafta, İtalyanların Anadolu İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Badistoni'nin Muğla'ya günöbirlik ziyaretler yaparak işgal için hazırlık yaptığı, bildirildi. 15 Temmuz 1919 tarihinde ise Milas-Güllük'ten Muğla'ya sevk edilen birlikler Bademlik Mevkii'ne çadır kurdular. 22 Temmuz 1919 tarihinde ise General Badistoni Menteşe Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey'i ziyaret ederek; Muğla'yı sadece asayişini sağlamak için işgal edeceklerini, söyledi. Bu ziyaretten bir gün sonra yani 23 Temmuz 1919 tarihinde de Muğla 200 kişilik İtalyan askeri tarafından işgal edildi¹⁵.

Bu işgal olayı, Anadolu'daki Yunan ve İtalyan işgallerine karşı 30 Haziran 1919 tarihinden beri Muğla'da yayınlanmakta olan Menteşe Gazetesi'nin 24 Temmuz 1919 tarihinde çıkacak olan 8.sayısında Menteşe Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey'in yazmış olduğu "Beşeriyete Hat ve Payan Bulunamıyor" adlı makale ile protesto edilmek istendi. Ancak 23 Temmuz 1919 tarihinde İtalyanların Muğla'yı işgal ederek gazeteyi kapatması üzerine bu makale yayınlanamadı. Böylece

11 Ünal Türkes, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, İstanbul,1973,s.256-259, Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002,s.114.

12 Türkes, *a.g.e.*,s.252-255.

13 Sıtkı Aydinel, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1990,s.152-153. Türkes, *a.g.e.*,s.208-213.

14 Asaf Gökbel, *Milli Mücadelede Aydın*, Aydın,1964,s.184-186.

15 Çelebi, *a.g.e.*,s.114.

Muğla'nın işgaline karşı Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey'in sesi kesilmiş oldu¹⁶.

8 Ağustos 1919 tarihinde Nazilli'de, Nazilli Heyet-i Milliyesi tarafından I. Nazilli Kongresi toplandı. Bu kongrenin amacı, Bölgenin Yunan işgaline karşı korunması için siyasi, askeri, idari ve ekonomik tedbirler almaktı. Bu kongreye Muğla işgal altında olduğu için Muğla delegeleri katılmadı. Ancak daha sonra Muğla'dan Nazilli'ye giden bir heyet I. Nazilli Kongresi Delegasyonu ile görüştü ve kongrede Muğla ile ilgili alınan, Aydın cephesine lojistik destek sağlanması, kararlarını alarak 18 Ağustos 1919 tarihinde geri Muğla'ya döndü. Bu durum üzerine Muğla'da Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey ve Belediye Başkanı Ragıp Bey'in öncülüğünde yeni bir kongre toplandı. Bu kongrede önce I. Nazilli Kongresi'nin Muğla ile ilgili kararları tartışıldı ve kabul edildi sonra da Menteşe III. Kuva-yı Milliye Komitesi seçildi¹⁷.

I. Nazilli Kongresi'nden sonra Nazilli Heyet-i Milliyesi tüm Güneybatı Anadolu Bölgesini kapsayacak şekilde II. Nazilli Kongresi'ni toplamaya karar verdi. Bu durum üzerine 17 Eylül 1919 tarihinde Menteşe Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey Mutasarrıflık Binası'nda önemli bir toplantı yaptı. Bu toplantıda Menteşe'nin İstanbul Hükümeti ile ilişkisini kesmesi ve Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket etmesi kararı alındı. 18 Eylül 1919 tarihinde de Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey Muğla'dan Belediye Başkanı Ragıp Bey ve Menteşe III. Kuva-yı Milliye Komitesi Başkanı Hamza Bey'i yanına alarak kongreye katılmak üzere Nazilli'ye hareket etti. 19 Eylül 1919 tarihinde Nazilli'de, Nazilli Heyet-i Milliyesi tarafından II. Nazilli Kongresi toplandı. Bu kongrenin amacı; Bölgedeki Heyet-i Milliye'nin idarelerini daha iyi tanzim etmektir. 23 Eylül 1919 tarihinde sona eren II. Nazilli Kongresi; Nazilli'de kurulacak olan Heyet-i Merkeziye'ye kongrede temsil edilen yerlerden birer temsilcinin seçilmesi, gerekli görülürse diğer yerlerde de Heyet-i Merkeziyeler kurulması, ! Ekim 1919 tarihinde yine Nazilli'de bir toplantının yapılması ve Sivas Kongresi kararları konusunda Heyet-i Milliye'nin bilgilendirilmesi kararları alındı¹⁸.

II. Nazilli Kongresi'nde Menteşe Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey Demirci Mehmet Efe'den büyük itibar gördü. Burada Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey, Hürriyet ve İtilaf partisi üyelerinin Sivas Kongresi faaliyetlerini Bolşeviklik ve İttihatçılıkla suçlayıp Demirci Mehmet Efe'yi yoldan döndürmek isteyişlerini önledi. Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey'in II. Nazilli Kongresi'ndeki Mustafa Kemal Paşa yanlısı tutumundan rahatsız olan İstanbul Hükümeti onu görevden azil etti ve yerine Canik (Samsun) Mutasarrıfı Ethem Fehmi Bey'i atadı. Ancak bu atamayı ne Menteşe III. Kuva-yı Milliye Komitesi ve ne Demirci Mehmet Efe tanıdı¹⁹.

Bu konuyla ilgili olarak 7 Aralık 1919 tarihinde İstanbul Hükümeti, Dahiliye Nezareti'nden Aydın Valiliğine çekilen bir şifrede; Aydın'da bulunan eski Menteşe Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey'in yanında bulunduğu anlaşılan Sancağa ait altıncı nev'i şifrenin kendisinden alınması istendi²⁰.

27 Ekim 1919 tarihinde ise Menteşe Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey yanında Nazilli Heyet-i Milliyesi'nden kişilerle birlikte Sivas'a hareket etti. 13 Kasım 1919 tarihinde Mutasarrıf Serficeli

16 Mevlüt Çelebi, "Menteşe Gazetesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı.112, İstanbul,1993,s.223-225.

17 Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri, (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,1998, s.106-108, Akça, a.g.e, s.19-20.

18 Albayrak, a.g.e,s.113-119.

19 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cem yayınevi, İstanbul,1973,s.315, Aydınel, a.g.e, s.245.

20 B.O.A, DH. ŞFR.105, V.55.

Hilmi Bey Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştı²¹.

4 Aralık 1919 tarihinde ise İstanbul Hükümeti Dahiliye Nezareti'nden Sivas Valiliğine yeni bir şifre çekilerek; Altıncı nev'i şifre anahtarının bir nüshasının sabık Mentеше Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey tarafından iki ay önce Sivas'a götürüldüğünün mutasarrıflık yazışmalarından anlaşıldığını, eğer Hilmi Bey hala orada ise bu anahtarın kendisinden alınarak Vilayet makamında saklanması, istendi²².

Ancak yine aynı tarihte İstanbul Hükümeti Dahiliye Nezareti'nden Mentеше Mutasarrıflığına, Sivas'ta bulunan Mentеше eski Mutasarrıfı Hilmi Bey'den istenen Mentеше Mutasarrıflığına ait altıncı nev'i şifre anahtarının geri getirilmesi ile ilgili olarak şu yazı geldi; "Şifre anahtarı tebdil edildiğinden yenisi derdeste irsaldir"²³.

13 Kasım 1919 tarihinde Nazilli'den Sivas'a ulaşan Mentеше Serficeli Hilmi Bey bundan sonra hep Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket etti. 23 Haziran 1920 tarihinde de İçel (Mersin) Sancağı Mutasarrıflığına atandı²⁴.

III- Milli Mücadele Dönemi Adana'daki Faaliyetleri

21 Aralık 1918 tarihinde Adana Fransızlar tarafından işgal edildi. İşgalin başlaması üzerine Adana halkının bir kısmı kuzeye doğru göç etti. İşgali takip eden günlerde Fransızlar isteklerini yerine getirmeyen sivil ve askeri idarecileri görevden alarak yerlerine Ermenileri atadı. Aralık 1918 tarihinde Adana'da Müdafa-yı Hukuk Cemiyeti kuruldu. İstanbul'da kurulan Kilikyalılar Cemiyeti de bu teşkilata destek verdi. Bu cephede Tufan Bey lakaplı Piyade Yüzbaşı Osman Bey, Sinan Paşa takma adıyla Yüzbaşı Ratıp Bey ve Doğan takma adıyla Topçu Binbaşı Kemal Bey Kuva-yı Milliye ordusu ile Fransızlara ağır kayıplar verdirdiler. Bu durum üzerine 28 Mayıs 1920 tarihinde taraflar bir ateşkes antlaşması imzalandı.

Fransızlarla yapılan ateşkes Antlaşmasından sonra güney cephesi yeniden düzenlendi ve Fırat Nehri'nden Mersin'e kadar olan alan Adana Cephesi Kumandanlığı oldu. Bu cephe kumandanlığına da Albay Selahattin Adil Bey atandı. Konya'da Yarıbay Mehmet Hayri Bey kumandasındaki 41. Tümen Adana-Pozantı'ya getirildi. Sinan Tekelioğlu, Adana Cephesi Sol Cenah Bölge Kumandanlığına atandı ve 41. Tümene bağlandı. Böylece Adana Kuva-yı Milliyesi askeri düzene sokulmuş oldu²⁵.

5 Ağustos 1921 günü Mustafa Kemal Paşa Fevzi Paşa ile birlikte Pozantı'ya geldi. Cephe hakkında gerekli bilgileri aldı. Kahramanca savaşan Kuva-yı Milliye'ye teşekkür ettikten sonra onlara isteklerini sordu. Çukurova Kuva-yı Milliye Teşkilatı Mustafa Kemal Paşa'dan; silah ve cephe ile Pozantı'nın Mutasarrıflık merkezi yapılmasını istedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa onlara geçici olarak Adana İl Merkezi'nin Pozantı olacağı ve Mersin Sancağının bazı yerleri ile Tarsus ve Karaisalı İlçelerinin yeni il merkezine bağlanacağı sözünü verdi. Bu geçici yönetimin ilk vali vekili de Mersin Sancağı Milletvekili Safa (Özler) Bey oldu²⁶.

21 Akça, *a.g.e.*, s.22.

22 B.O.A. DH. ŞFR,D.105,V.53.

23 B.O.A. DH. ŞFR, D.105,V.52.

24 Çankaya, *a.g.e.*,s.530.

25 Kamil Erdeha, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitapevi, İstanbul,1975,s.321.

26 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul,1991,225, Erdeha, *a.g.e.*,s.322-323.

Cephe durumuna gelince, Çukurova Cephesi'nde Kuva-yı Milliye düzenli bir savaşı yerine tam bir gerilla savaşı uygulamaktaydı. Bu bağlamda 11 Ağustos 1910 tarihinde Kuva-yı Milliye güçleri Adana şehrini bombalandı. Bu bombalama olayından Ermeniler çok endişelendi. Bu olay üzerine Fransız işgal güçleri karşı saldırıya geçerek 15 Ağustos 1920 tarihinde Kurttepe'yi, 19 Ağustos 1920 tarihinde Oba'yı ve 25 Ağustos 1920 tarihinde de Yüreğir'i ele geçirdi²⁷.

Bu arada 5 Eylül 1920 tarihinde TBMM'nde kabul edilen bir yasa ile Valilik ile Milletvekiliği sıfatının aynı kişi üzerinde bulunamayacağı kararı alındı. Bu yasa gereğince Safa Bey Vali Vekilliği görevini bırakarak Milletvekiliği görevini seçti. Bu arada 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması imzalanarak Anadolu'daki işgalin geçici olmadığı tescillendi. Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa Adana'da mülki yönetim ile askeri yönetimi birleştirdi ve en yakın arkadaşlarından Nuri Bey'i Adana Vali vekili ve 41. Tümen Kumandanı sıfatıyla Pozantı'ya gönderdi²⁸.

Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Kilikya bölgesindeki savaşı kökünden bitirmek isteyen Fransızlar 16 Ekim 1920 tarihinde iki güçlü tümenle Kuva-yı Milliye'ye karşı yeni bir saldırı başlattı. Bu saldırı karşısında bütün cephelerde bir çözüme oldu. Bu durum üzerine Nuri Bey önce tüm emir ve komutayı kendi üzerine aldı sonra da Delibaş İsyanını bastıran birlikleri geri çağırdı. Bu alınan tedbirler sonucu 24 Kasım 1920 tarihinde Adana'daki Fransız saldırısı durduruldu. Bu arada Kozanoğlu Doğan Bey (Binbaşı Kemal) Ermenilerin kalesi olan ve 6 Nisan 1920 tarihinden beri kuşatma altında bulunan Haçin İlçesi'ni 15/16 Ekim 1920 tarihinde ele geçirdi. Daha sonra da Teğmen Saim Bey buraya kaymakam atandı. Ancak 15 Kasım 1920 tarihinde Saim Bey bir baskın sırasında şehit edilince buranın ismi Saimbeyli olarak değiştirildi²⁹.

Fransızlar ise son genel saldırıdan bir sonuç alamayınca barış antlaşması imzalanıncaya kadar Kilikya Cephesi'nde önemli bir harekette bulunmadı. Cephede bu durgunluk devam ederken Vali Vekili Nuri Bey hastalandı ve görevinden affını istedi. Bu durum üzerine 1 Şubat 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Adana Vali Vekilliğine Serfıçeli Hilmi Bey'i ve 41. Tümen Kumandanlığına da Şerif Bey'i atadı³⁰.

Serfıçeli Hilmi Bey Adana Vali vekilliği görevini icra ederken Fransız Hükümeti Kilikya Cephesi'nde savaşa son vermek ve Ankara Hükümeti ile bir anlaşmaya varmak için fırsat kollamaya başladı. Bu bağlamda Ankara Hükümeti'nin Sakarya Savaşı'nı kazanması üzerine 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Hükümeti ile Fransa arasında Ankara Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Hatay dışında bugünkü Türkiye-Suriye sınırı çizildi ve Fransızlar bölgedeki askerlerini çekti³¹.

Şimdi Ankara Hükümeti için en önemli olay Adana'da Ankara Antlaşması'nın bir sürtüşmeye yol açmayacak şekilde uygulanması idi. Bunun için askeri ve mülki yönetimi devralacak iki tecrübeli kişiye ihtiyaç vardı. Serfıçeli Hilmi Bey mesleğinde mutasarrıflığa kadar yükselmiş ve Milli Mücadele'de yararlılık göstermiş bir kişi ise de devletlerarası görüşmelerdeki tecrübesi Ankara Antlaşması'nın uygulanmasında yetersiz kalabilirdi. Sinan Paşa ise iyi bir askerdi ama ne tecrübesi ne de rütbesi yeni görev için yeterli değildi. Bu nedenle 1 Kasım 1921 tarihinde Sinan

27 Erdeha, *a.g.e.*, s.324.

28 Erdeha, *a.g.e.*, s.325.

29 Tansel, *a.g.e.*, s.228-230.

30 Erdeha, *a.g.e.*, s.327.

31 Mustafa Bıyıklı, *Kaynakçalı Türk Dış Politikası Kronolojisi (1919-1938)*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011, s.51.

Bey'in yerine Kastamonu dolayları kumandanı Muhittin Paşa atandı. Serficeli Hilmi Bey'in yerine de Fransız Koleji'nden mezun, Mülkiye'yi bitirmiş ve mesleğinin bütün kademelerinde bulunmuş Dahiliye Vekaleti Müsteşarı Hamit Bey tayin edildi. 27 Eylül 1922 tarihinde ise Serficeli Hilmi Bey Diyarbakır Vali Vekilliğine getirildi³².

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son döneminde iç ve dış olayların hat safhaya ulaştığı bir dönemde 1872 yılında Manastır Vilayetinin Serfiçe Sancağında dünyaya geldi. Bu nedenle aynı zamanda Serfiçeli Hilmi Bey olarak da anıldı. Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdikten sonra kısa bir süre öğretmenlik yapan Hilmi Bey daha sonra Kaymakamlık stajına başladı. Stajını tamamladıktan sonra Osmanlı topraklarının değişik yerlerinde Kaymakamlık yapan Hilmi Bey 1909 yılında Mutasarrıflığa terfi etti.

I. Dünya Savaşı sırasında yani 1915 ile 1917 yılları arasında Bitlis Vilayetinin önce Siirt sonra da Genç Sancaklarında görev yaparken Hilmi Bey dönemin Osmanlı Hükümeti'nin çıkardığı Ermeni Tehcir Kanununun en iyi şekilde uygulanması için elinden geleni yaptı. Bu bağlamda önce Siirt ve sonra da Genç Sancağındaki isyancı Ermeniler buldukları yerlerden Musul ve Suriye Bölgesine güvenli bir şekilde sevk edildi. İşte bu dönemde daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olacak olan Mustafa Kemal Paşa ile burada tanışan Hilmi Bey bu ilişkisini daha sonra ilerleterek sürdürdü.

1917 yılında Genç Mutasarrıflığından Menteşe Mutasarrıflığına atanan Hilmi Bey burada göreve yaparken 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi. Bu işgal olayı Menteşe'de (Muğla) Mutasarrıf Hilmi Bey'in de desteği ile hem İstanbul Hükümeti nezdinde hem de bir miting ile protesto edildi. Daha sonra Menteşe'de (Muğla) Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın kurulmasında ve bu teşkilat üyelerinin kendisiyle birlikte Nazilli Kongrelerine katılmasında Mutasarrıf Hilmi Bey öncü rol oynadı. Buradan da daha Genç Mutasarrıflığı döneminde tanışıklığı olduğu Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket etmek üzere Sivas'a gitti. Böylece Mutasarrıf Hilmi Bey Mustafa Kemal Paşa'nın lideri olduğu Milli Mücadele'ye katılmış oldu.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Urfa, Antep, Maraş ve Adana Fransızlar tarafından işgal edildi. Bu dönemde yani 1 Şubat 1921 tarihinde Hilmi Bey Kuva-yı Milliye Teşkilatını düzenlemek ve Fransızlara karşı daha etkili mücadele etmek için Adana Vali Vekilliğine atandı. Bu dönemde Ankara Hükümeti ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması imzalandı.

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın güvendiği bürokratlar arasında yer alan Hilmi Bey sırasıyla Diyarbakır Vali Vekilliği, Elazığ, Sivas ve Trabzon Valilikleri yaptı ve 1931 yılında da yaş haddinden emekliye ayrıldı.

Meslek hayatında başarılı bir idareci olan Hilmi Bey Osmanlı Devleti döneminde 1915

Ermeni Tehcirinde görev aldı. Milli Mücadele'nin başında İstanbul Hükümeti'nin bir idarecisi

olmasına rağmen kısa süre sonra gerçekleri görerek Ankara Hükümeti'nin yanına geçti.

Cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda Mustafa Kemal Atatürk'e yakın bir bürokrat olarak devrimlerin halka benimsetilmesinde önemli görevler üstlendi.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

B.O.A, İ.DH.1516/32

B.O.A,DH. ŞFR.105, V.55

B.O.A. DH. ŞFR, D.105,V.53

B.O.A. DH. ŞFR, D.105,V.52

B.O.A,MF. MKT. 207/37.1

Kitaplar:

Akça, Bayram, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2002.

Albayrak, Mustafa, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri, (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,1998,

Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt. 1,1914-1980*,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,1992

Aydinel, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1990.

Bakar, Bülent, *Ermeni Tehciri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2009.

Belgelerle Ermeni Sorunu, Genelkurmay, ATASE Yayınları, Ankara,1992.

Bıyıklı, Mustafa, *Kaynakçalı Türk Dış Politikası Kronolojisi (1919-1938)*, Hiperlink Yayınları, İstanbul,2011.

Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Mars Matbaası, Ankara,1968-1969.

Çelebi, Mevlüt, "Menteşe Gazetesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı.112, İstanbul,1993.

Çelebi, Mevlüt, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.

Erdeha, Kamil, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitapevi, İstanbul,1975

Gökbel, Asaf, *Milli Mücadelede Aydın*, Aydın,1964.

Gürün, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara,1988.

Özdemir, Hikmet, v.d, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara,2004

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Cem yayınevi, İstanbul,1973.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul,1991.

Türkeş, Ünal, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, İstanbul,1973

Yeghiayan, Varteks, *Malta Belgeleri, İngiliz Dışişleri Bakanlığı "Türk Savaş Suçluları" Dosyası*, İstanbul,1991.